

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Психологія і педагогіка»
Випуск 29

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Психологія і педагогіка»

Збірник наукових праць

ВИПУСК 29

Острог

Видавництво Національного університету «Острозька академія»

2014

*Друкується за ухвалою вченої ради
Національного університету «Острозька академія»
Протокол № 4 від 30 жовтня 2014 року*

Друкується згідно з Постановою ВАК України від 10.02.2010 р. № 1 – 05/1

Редколегія випуску:

Пасічник І. Д., доктор психологічних наук (*відповідальний редактор*).
Каламаж Р. В., доктор психологічних наук.
Засксіна Л. В., доктор психологічних наук.
Павелків Р. В., доктор психологічних наук.
Максименко С. Д., доктор психологічних наук.
Москалець В. П., доктор психологічних наук.
Юрченко В. М., доктор психологічних наук.
Савчин М. В., доктор психологічних наук.
Вербець В. В., доктор педагогічних наук.
Жуковський В. М., доктор педагогічних наук.
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук.
Нісімчук А. С., доктор педагогічних наук.
Руснак І. С., доктор педагогічних наук.
Литвиненко С. А., доктор педагогічних наук.
Шугай М. А., кандидат психологічних наук (*заст. відп. редактора*).
Матласевич О. В., кандидат психологічних наук (*відповідальний секретар*).

Рецензенти:

Караман С. О., доктор педагогічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Котик Т. М., доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника).

Укладачі:

Максимчук В. В., викладач;
Столяр З. В., викладач;
Федорич Х. М., викладач.

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка» / ред. кол. І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, І. М. Хом'як та ін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 29. – 176 с.

ISBN 966-7631-15-X

До збірника ввійшли статті українських науковців, присвячені проблемам культури української мови і мовлення, методики викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах, питанням лінгводидактики у ВНЗ, що готують фахівців філологічних і нефілологічних спеціальностей.

Рекомендовано науковцям, викладачам, учителям, студентам і всім тим, хто цікавиться назрілими проблемами української лінгводидактики.

УДК 001.8+159.9
ББК 74+88

ЗМІСТ

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Голуб Н. Б. ДІАЛОГІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ	3
Загороднова В. Ф. СТЕРЕОТИПИ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	9
Кучерук О. А. КОГНІТИВНА ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ	15
Мамчур Л. І. КОМУНІКАТИВНІ ВПРАВИ – ПРІОРИТЕТНИЙ МЕТОД РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ	21
Хом'як І. М. ХАРАКТЕР ОРФОГРАФІЧНИХ УТРУДНЕНЬ, ВИКЛИКАНИХ МОВЛЕННСВИМ СЕРЕДОВИЩЕМ	26
Груба Т. Л. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ	30
Демидчик Г. С., Собко В. О. ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ЯК ШЛЯХ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО ЛАДУ МОВЛЕННЯ	34
Дідук-Ступ'як Г. І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІНТЕРАКЦІЇ РІЗНОТИПОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК РІДНОЇ І ЯК ДЕРЖАВНОЇ	37
Ковальчук Н. П. ПУНКТУАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ	41
Кулик О. Д. МІСЦЕ СЛОВОТВІРНИХ НОРМ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ	44
Кучеренко І. А. ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ УРОКУ РІДНОЇ МОВИ	50
Лещенко Г. П. ЗМІСТОВІ І СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УРОКІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У СЕРЕДНІХ КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЗА КОМПЕТЕНТНІСНИМ ПІДХОДОМ	54
Нищета В. А. ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ РИТОРИКИ	59
Олексієвеч Л. С. ЄДНІСТЬ СЛОВНИКОВО-СЕМАНТИЧНОГО Й СЛОВНИКОВО-ОРФОГРАФІЧНОГО НАПРЯМІВ У РОБОТІ З ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ	64
Терп'як О. П. АНАЛІЗ ПРОГРАМ ДЛЯ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЧАСТИНА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В ЛІЦЕЙСТІВ ГУМАНІТАРНИХ КЛАСІВ	68

ЛІНГВОДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Богущ А. М. КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННСВИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	73
Дроздова І. П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ АУДИТОРНИХ І ПОЗААУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ	77
Костриця Н. М. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-АГРАРНИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	82
Пентилюк М. І. РІДНОМОВНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ	86
Сидоренко В. В. ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ СКЛАДОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЯК ВІДГУК НА ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ІСТОРИЧНІ ТА ОСВІТНІ ІМПЕРАТИВИ ХХІ СТОЛІТТЯ	90

Трифонов О. С. ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	97
Антончук О. М. ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ МОВИ В ПОСІБНИКАХ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	102
Греб М. М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ТА САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	105
Залобівська О. Б. ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	111
Златів Л. М. КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВОДИДАКТИКА У ВИКЛАДАННІ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ	116
Іванишин Г. Я. СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ	121
Івахненко Т. П. МІСЦЕ І РОЛЬ КУЛЬТУРИ МОВИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ	125
Криськів М. Й. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МІЖ СЕРЕДНЬОЮ І ВИЩОЮ ЛАНКАМИ ОСВІТИ	130
Ленюк Н. М. ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	135
Мушировська Н. В. РОЛЬ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ В ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ	138
Овсієнко Л. М. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	144
Столяр З. В. ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗА КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ	149
Тепла О. М. РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»	154
Туровська І. О. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	156
Федорич Х. М. РОБОТА ЗІ СЛОВНИКОМ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА	159
Шульжук Н. В. ВПЛИВ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ НА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ	162

ВИВЧАЄМО ДОСВІД

Мельничайко В. Я., Криськів М. Й. ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ТА СПОСОБИ УСУНЕННЯ ЇХ	166
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	172

Мельничайко В. Я., Криський М. Й.

ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ТА СПОСОБИ УСУНЕННЯ ЇХ

У статті йдеться про один із типових видів порушення мовних норм – використання елементів чужої мови (інтерференція), з'ясовано причини такого явища і шляхи проникнення його в українську мовленнєву практику. Рекомендуємо вправи для запобігання таким помилкам та усунення їх.

Ключові слова: мова, мовлення, інтерференція, суржик, редагування.

В статті говориться об одном из типичных видов нарушения языковых норм – использование элементов чужой речи (интерференцию), выясняются причины такого явления и пути проникновения его в украинскую речевую практику. Рекомендуем упражнения для предотвращения устранения таких ошибок.

Ключевые слова: язык, речь, интерференция, суржик, редактирование.

The article deals with one of the types of the standard language violation, the use of foreign language elements (interference). The causes of this phenomenon and the ways of its penetration into Ukrainian speech practice have been clarified. The exercises to prevent these mistakes and eliminate them have been recommended.

Key words: language, speech, interference, mixed Russian-Ukrainian dialect, editing.

Проблема мовної культури завжди була, а сьогодні залишається особливо актуальною. Мовлення повинно відповідати загальноприйнятним, єдиним для усіх мовців нормам. Без цього не може бути взаєморозуміння і взаємодії людей – громадян своєї держави. І тому мовлення кожної людини – це своєрідна візитна картка, показник рівня її освіченості й культури. Разом із тим, через сукупну мовленнєву практику, це показник культури суспільства. Усвідомлюючи це, кожен народ прагне вдосконалити й розвинути свою мову, кожен патріотичний уряд захищає мову свого народу, створює умови для її збагачення й очищення від чужих впливів. Так, наприклад, у Франції прийнято закони, що передбачають покарання за необгрунтоване вживання запозичень з англійської мови.

Якщо ми, українці, з цієї точки зору глянемо на себе, то побачимо картину дуже непривабливу. Правильну, чисту українську мову ми чуємо хіба що з уст письменників, учених-філологів, артистів, та й то далеко не завжди. Мабуть, носіїв високої культури українського мовлення вже сьогодні поіменно можна б заносити до «Червоної книги». Найчастіше наші висловлювання рясніють різного роду порушеннями мовних норм. І не тільки в повсякденному побутовому спілкуванні, а й у сферах цілком офіційних – у радіо- й телепередачах, у промовах і доповідях, у виступах депутатів на сесіях Верховної Ради України, навіть у зверненнях керівників держави, людей різного рівня освіченості, аж до академіків включно. Не становлять винятку і ті, хто передусім мав би стояти на сторожі чистоти рідного слова – викладачі, учителі. І, як не дивно і не сумно, мало кого це турбує.

Щоб переконатися, наскільки вкоренився і розрісся у нас мовний бур'ян, досить порівняти українськомовні виступи в радіо- й телепередачах з російськомовними, у яких грубих помилок незрівнянно менше.

Про масову мовну практику вже й говорити не доводиться: значна частина України користується так званим суржиком – жахливою мішаниною української та російської мов. Масштаби цього лиха давно переросли індивідуальні параметри й досягли загальнонародних.

Щоб успішно протидіяти цьому згубному процесові, що примушує замислитися над майбутнім нашої мови і її носія – українського народу, треба знати його витоки і причини, механізм його дії. Особливо важливо це для тих, хто знаходиться на передньому краї боротьби за грамотність і культуру мовлення, – учителів-словесників.

У чому ж причини нашого мовного нехлюйства? Як і чому виникає суржик? Які механізми його поширення?

Причин декілька. **Перша** з них – історичного характеру. Це – кількостолітня бездержавність українського народу, яка звузила сферу застосування нашої мови. Зокрема, наука, освіта, правоохоронна система, армія та ряд інших ділянок суспільного життя функціонували за допомогою мови тієї держави, до якої входила та чи інша українська територія, – російської, німецької, румунської, польської, угорської, що унеможливило розвиток наукового, офіційно-ділового, публіцистичного стилів української мови. Але ж люди жили і працювали в межах наявної системи, їм доводилось сприймати й висловлювати, осмислювати й оцінювати явища, для яких не було вироблено засобів – професіоналізмів, термінів. Допомогало використання слів і виразів іншої мови.

У тих країнах, що нормально розвивалися як держави, що не зазнали колоніального гніту, питання культури мовлення не стоїть так гостро, як у нас. Звичайно, і там не всі розмовляють чистою літературною мовою, і там є певні відмінності між регіональними говірками, але й відхилення від усталених норм у них свої. У нас же – постійне засилля чужомовних елементів – німецьких, румунських, угорських, польських, а в останній час – ще й англійських (чого вартий хоча б отой котячий вигук «вау», що активізується в молодіжному жаргоні). Найбільш згубно позначався протягом століть вплив російської мови.

Друга – характеру **політичного**. Намагаючись якнайміцніше утриматись на захопленій території, найбільш агресивні загарбники всіма засобами прагнули звзвити сферу функціонування української мови, для чого вдавалися або до фальсифікацій (наприклад, румунські власті називали буковинців румунами, які забули рідну мову, російські – нав'язували думку, що ніякої української мови нема й не було, що це тільки зіпсований польським впливом діалект), або й вдавалися до прямих заборон і репресій (у цьому теж особливо відзначилася Росія).

Третя причина, яку з повною підставою можна було б уважати **шахрайською**, є замаскованим продовженням другої: під облудними гаслами про рівність і братерство в радянські часи робилося все можливе для знищення націй і національних мов, для створення «єдиного советского народа» з єдиною «общепонятною» мовою – звичайно, російською. Так, у сфері освіти вивчення російської мови було обов'язковим, а від національної мови легко було відмовитись, тим більше, що без неї можна було обійтись і під час вступу до вищого навчального закладу, і в процесі навчання, який майже повсюдно здійснювався російською мовою, і в майбутній професійній діяльності.

У таких умовах формувалося й притаманне сьогодні багатьом українцям ставлення до мови лише як до засобу спілкування. А коли скрізь при цьому звучить усім зрозуміла російська мова, коли кожен самими обставинами життя поставлений перед необхідністю користуватися нею, то й втриматися на висоті вимог до українського мовлення дуже непросто. Близькість систем двох споріднених слов'янських мов призводить до того, що у свідомості двомовців здебільшого немає чіткої орієнтації на розмежування елементів кожної з них, отже, й на чистоту мови.

У мовній свідомості людини змішуються елементи двох мов, назви одних і тих же понять в обох мовах сприймають як синоніми – слова, що можуть замінювати одне одного. Розуміючи обидві мови, людина у власному мовленні користується їх сумішшю.

Якщо мовні системи далекі одна від одної (українська з одного боку і німецька, румунська чи угорська з другого), відрізнити чужомовні елементи порівняно не важко, і тому проникнення їх в українське мовлення незначне (наприклад, з німецької ввійшли в розмовне мовлення Західної України: *фест* – дуже, *файно* – гарно, *цицирувати* – муштрувати). Якщо мови споріднені, таких чужорідних елементів проникає більше (наприклад, із польської *жонца* – *управитель*, *в'єнце* – *більше*, *п'єц* – *піч*, *іти на роздобенди* – *на пошук чогось*, *цьотка* – *тітка*) і чимало інших слів та виразів, які ще й досі зберігаються в діалектному мовленні. Найбільш інтенсивно відбувається змішування в процесі контактування двох близькоспоріднених мов, таких як українська і російська. Такі процеси прийнято називати інтерференцією.

Оскільки це не стає перешкодою для спілкування (за винятком небагатьох мовних засобів, наприклад, міжмовних омонімів), то в багатьох мовців складається враження, що дбати про чистоту свого мовлення, оберігати його від засмічення словами й виразами іншої мови не обов'язково. «Яка різниця, яке слово застосувати, головне, щоб було зрозуміло», – таку думку, на жаль, часто підтримують і на офіційному рівні, наприклад, у політичних дебатах.

Відомо, що в системах двох близькоспоріднених мов є явища тотожні (наприклад, спільні слова типу *рука*, *високий*, *сто*, *читати*), частково подібні (наприклад, творення слів чи наявність морфологічних форм), протилежні (наприклад, відмінювані форми вищого ступеня прикметників в українській і невідмінювані в російській мові, різне відмінювання числівників типу *п'ятдесят*), специфічні (наприклад, ключний відмінок в українській формі, активні дієприкметники від дієслів з постфіксом *-ся* типу *движущийся* в російській). Зрозуміло, що саме ті елементи, якими одна мова відрізняється від іншої, мусять визначати зміст роботи, спрямованої на підвищення культури мовлення.

Без сумніву, жодна мова не може відгородитися від впливів інших мов. У кожній мові є величезна кількість іншомовних запозичень. Але ж запозичувати варто лише ті елементи іншої мови, яких немає у своїй. Скажімо, громіздке словосполучення «електронна обчислювальна машина» було замінено словом «комп'ютер». Такі запозичення потрібні, вони збагачують мову, розширюють її комунікативні можливості. Коли ж свої слова й вирази замінюють чужими без усякої на те потреби – то це вже не що інше, як перші кроки виродження й деградації.

Шкідливість інтерференції посилюється непомітністю, підступністю її дії. Початковим її станом є вкраплення окремих слів іншої мови у наші висловлювання. Кожен із тих, хто користується двома мовами, знає ситуації, коли у пам'яті своєчасно не спливає потрібне слово чи вираз, а напихати

слово іншої, зрозумілої для співрозмовника мови. Часу на пошук відповідника під час усної форми спілкування немає – саме тому використовують чужорідний елемент, у кращому разі відгінений особливою інтонацією. Здавалось би, нічого страшного. Але поступово в людини виробляється звичка не обтяжувати себе добром слів, брати те, що першим спаде на думку – адже і так зрозуміло. Та коли під тиском обставин чужу мову доводиться чути частіше, ніж українську, більш читати нею, повсякденно використовувати у власному мовленні, таких вкрапель стає все більше і більше. А кількісні зміни, як відомо, нагромаджуючись, мають здатність переходити в якісні. І людина непомітно для себе доходить до тієї межі, за якою вже важко визначити, якою ж мовою вона користується: так тісно переплітаються в ній елементи двох мов, у нашій ситуації – української й російської.

Суржик, який сьогодні заповнив трохи не всю Україну, – це шлях до повного самознищення нації. Якщо людина повсякчас, у різних сферах життя і діяльності стикається з чистою російською мовою, сама ж користується суржигом, останній уже сприймається як своєрідний розмовний малоросійський діалект, як відгалуження цієї мови. Такого мовця неважко перекопати і в тому, що ніякої української мови «не было, нет и быть не может». Ось чому всі намагання узаконити російську мову як державну чи, більш закамфльовано, офіційну й намір узаконити єдину офіційну мову звичайно ж, російську, для всього «оновленого» Союзу суверенних держав не можна розцінювати інакше, як ще одну не дуже вдало замасковану спробу знищення національних мов і самих націй.

Сказане аж ніяк не означає заперечення потреби вивчати іноземні мови. Знання будь-якої мови збагачує людину, розширює кругозір, розкриває нові шляхи для пізнання світу. Але вивчати чужу мову треба після оволодіння рідною мовою, на основі рідної мови, реалізуючи Шевченків заклик чужому навчатися і не цуратися свого, не допускаючи витіснення рідної мови з жодної галузі суспільного життя.

Сьогодні, після тяжких століть національного гноблення, після жорстокого викорчовування найменших паростків національної самосвідомості, ми переживаємо благодатний, хоч і складний час духовного відродження. Пробуджується з летаргічного сну байдужості народ, шириться зацікавлення історією України, утверджується прагнення усвідомити, хто ми, яких батьків діти, яке наше місце серед народів світу, яка доля чекає нас у майбутньому. Та в останні роки процес суржикізації несподівано знайшов ще одне джерело підтримки – комп'ютерний переклад. До нього вдаються й учні, і студенти, і вчителі. Ті, кому невтямки, що технічні засоби повинні сприяти реалізації цілей навчання, а не руйнувати нормальний навчальний процес. А саме це спостерігаємо в тих випадках, коли хтось шукає не інформацію, яку потрібно осмислити, а готові тексти. Тому в письмових роботах, виконуваних на різних рівнях освіти, натрапляємо на трагікомічні приклади: *Одним з розрядів є особисті займенники («личные»); У цій сім'ї всі були дісприкетникові до мистецтва («причастные»); Порядкові числівники змінюються за пологами, числами і відмінками («родами»); Синтаксичні зв'язки поділяються на твір («сочинение») і підпорядкування («подчинение») і т.п.* І навіть у солідній перекладній книзі науково-популярного змісту, опублікованій у ще соліднішому видавництві, можемо натрапити на такі, наприклад, перли: *У цьому районі зникло понад 100 літаків і судів; Судна тонуть або перегортаються; Учені дотримуються наступної думки...; У цієї істоти плечі ширші, ніж у людини; Люди не мали жодної згадки про небезпеку; Передували три дорослих вовка, потім бігли два вовча; Зникали волосся; Серед вовків знайшли спочатку дівчинку, а потім хлопчика («мальчика») десяти років. Обидва хлопчики («оба ребёнка») так і не навчилися говорити; Янгол постав дітям з причетною («причастной») чашею (йдеться про обряд причастя); Електричні лампи накалювання; Зображення чудернацької судини; Світовий («мировой») суддя кантону; Від цього чистіше і світліше сталінський образ не стає; Присудити до вищої міри покарання; Був присутній на скресанні («вскрытии») саркофага.* Тут уже явна суржикізація переходить у дебілізацію.

Пам'ятаймо: відродження народу неможливе без відродження мови. Від того, воскресне вона, як фенікс із попелу, чи безслідно розвіється на роздоріжжях історії, залежить, стане Україна сильною незалежною державою чи й надалі житиме як провінція «русского мира», залишаться українці великим європейським народом чи будуть лише русинами, новоросами, таврійцями, поліщуками, хохлами – різношерстим населенням території, що й назви не має. Тому всім нам разом і кожному зокрема необхідно дбати про те, щоб, як мріяв І. Я. Франко, нестертий слід нашої мови записати між культурні мови народів світу. І робити це треба зараз, сьогодні й повсякчас. Наш порятунок – у свідомому ставленні до власного мовлення, у самоконтролі, в постійному відчутті відповідальності за рідне слово. Тільки так можна уникнути згубного наслідку інтерференції суржику, який підступно проникає в різні ділянки мовної системи.

Особливо виразно виявляється суржик у сфері лексики. Найчастіше він полягає в заміні українського слова російським. Таких прикладів безліч – від суто побутових лексем типу *тряпка* (ганчірка), *мусор* (сміття), *уют* (затишок), *наоборот* (навпаки), *вообще* (взагалі), *ладно* (добре, гаразд), *красный* (червоний), *серпневий* (бузковий) до офіційно-ділових: *выговор* (догана), *заказ* (замовлення), *удостоверение* (посвідчення), *справка* (довідка), *следующий* (наступний). Такі слова, що набувають характерного

для української мови звукового оформлення, а часто й утворюють властиві нашій мові граматичні форми (*красна, красне; у справці, за справою* і т. п.), уживають без будь-якого вагання й сумніву. Ще гірше, коли такі слова зберігають і російське звучання (*хараішо, ковйор, воротнік, лічно, всьо равно, строітель*).

Окремої уваги заслуговують слова, які, при подібному звучанні, відрізняються значенням: у цьому випадку заміна українського слова російським може призвести до перекручення змісту висловлювань, до утруднення мовного спілкування. До таких росіянізмів належать, наприклад, *являється* (є), *борг* (долг, обов'язок), *мішати* (заважати), *другий* (інший) *показалося* (здалося), *відказати* (відмовити), *брак* (шлюб), *час* (година), *неділя* (тиждень), *вірно* (правильно), *унавати* (втомлюватися). Кожне з них в українській мові має зовсім інше значення, ніж у російській, а нерідко й декілька значень. Так, російське *адрес* має в розмовному мовленні два відповідники – *адрес* (вітальний), *адреса* (на конверті), *относится* – і *відноситься*, і *ставиться*, і *належить*.

Помилки, викликані некритичним переносом багатозначних слів чужої мови у власне українське мовлення, спостерігаємо і в багатьох інших випадках.

Отношение – це не тільки *відношення*, а й *ставлення, стосунки, взаємини; способний* – не тільки *здібний*, але й *здатний; обций* – не тільки *загальний*, але й *спільний; общество* – не тільки *товариство*, але і *суспільство, громада; частний* – не тільки *частковий*, але *приватний; область* – не тільки *область*, але й *галузь; заключать* – не тільки *заключати*, але й *полягати, міститися, ув'язувати, укладати*. Ряд таких прикладів можна продовжувати до безконечності. Усі вони свідчать про багатство української мови, її великі виражальні можливості, якими треба вчитися користуватися.

До суржику призводить і калькування. Так, останнім часом нерідко доводиться чути вислів «я рахую» в значенні «я вважаю». Слово українське, але вжите у невластивому йому значенні: ним механічно замінене російське – «считать», яке має значення – «рахувати» і «вважати». Кумедно звучить слово «дивитися», вжите замість російського «смотреться» («мати вигляд», «виглядати», «сприйматися»): *Картина добре дивиться. Ти гарно дивишся в цьому костюмі*. До такого ж типу калькованих висловів належать «власне говорючи» («собственно говоря»), «на громадських початках» («на общественных началах»), «тим не менше» («тем не менее»), «добре розташовані до нас» («хорошо расположены») тощо. Як бачимо з останніх прикладів, інтерференція проникає і в сферу фразеології. Але ж фразеологізмів перекладати не можна. Тому не слід вживати «приїмати участь» (бо «принимать участие») чи «кидатися в очі» (бо «бросаться в глаза»), оскільки правильними українськими відповідниками є «*брати участь*», «*впадати у вічі*». На культурі нашого мовлення негативно позначається те, що більшість із нас погано знає українську фразеологію, крилаті вислови українського походження. І тому коли виникає необхідність надати вислову більшої емоційно-експресивної вагомості, ми вдаємось до засобів іншої, здебільшого знову ж російської мови. Навіть тоді, коли аналогічні вислови є в текстах українських авторів.

Навіть **жаргонізм** (а це теж засіб експресії) носії української мови частіше використовують російські (*балдеть, вкаливать, общага*). Це теж крок до втрати українського колориту нашого мовлення. Такі ж наслідки має і вживання власних назв. Ми говоримо про *Германію, Румунію, Венгрію*, діти наші перестають називатися *Івасиками* чи *Андрійками, Наталочками* чи *Оленками*, а стають *Ванями* і *Андрюшами, Наташами* і *Альонами*. Не завадило б задуматися над цим і *папам, бабушкам, дедушкам* (хвалити Бога, *мама* ще, здається, у *мамаши* не перетворилася). Звісно, і вчителям теж.

Грамматика порівняно важко піддається іншомовним впливам. Все ж і тут знаходимо чимало проявів інтерференції. Починають зникати властиві українській мові чергування голосних і приголосних звуків. Хай таких прикладів ще небагато, але вони насторожують. Багато хто полубляє говорити, скажімо, *сок, в бібліотеке*. На утворення морфологічних форм впливає віднесення того чи іншого іменника до певного роду. А в цьому знову ж позначається вплив російської мови. Так, *біль* часто вважають іменником не чоловічого, а жіночого роду й утворюють форму *біллю*. Замість *посуд* вживають *посуда*, замість *перерва* майже повсюдним стало слово *перерив* (хоч є у мові таке дієслово в минулому часі від *перерити*). Інших граматичних характеристик набувають слова *меблі* («*мебель*»), *чорнило* («*чернила*»).

Крім дослівних запозичень, спостерігаємо використання російських слівотвірних елементів для утворення похідних слів від тих, що властиві українській мові: *особенно* (особливо), *більйо* (білизна), *фотографірувати* (фотографувати), *крановцик* (кранівник), *київлянин* (киянин).

Іноколи до помилкового словотворення і слововживання призводить звукова подібність: «*зголосо-тися*» замість *погодитися, дати згоду* (бо російське «*согласиться*»).

Інтерференцією пояснюється і вживання **лексичних словосполучень** там, де українська мова має однослівний відповідник: *залізна дорога* (залізниця), *шахова дошка* (шахівниця), *книжковий магазин* (книгарня), *цегельний завод* (цегельня), *стати причиною* (спричинитися).

При звертанні (зокрема, у листах) все рідше трапляється властивий українській мові кличний відмінок – а це теж вплив інтерференції, бо в російській мові у такій функції вживається лише форма називного відмінка.

У контексті українських висловлювань нерідко трапляється скопійована з російської мови невідмінована форма вищого ступеня («*брат був старіше мене*»; «*Україна стала сильніше*»), форма найвищого ступеня з суфіксом *-айш* (височайший) або з допоміжним словом *самий* (самий багатий). З паралельних форм «вчителю – вчителеві», «в синім небі – в синьому небі», «буду читати – читатиму», як правило, набувають поширення ті, що спільні з російською мовою. Замість «гляньмо», «вдумаймось» і подібних, набуває поширення «давайте глянемо», «давайте вдумасмось», що є кальками з російської мови. Часто в розмовне мовлення потрапляють російські форми дієприслівників: *уходя з дому, стоя біля вікна*. Під час відмінювання числівників від 50 до 80 у мовленні починає домінувати російськомовна модель з відмінюванням обох частин складного слова (*пятидесяти*), у такому ж вигляді ці числівники входять і до складних слів (*шестидесятники*). Замість форм *п'ятьма, десятьма* трапляється *п'ятью, десятью*, замість *двічі, тричі* – *дважди, трижди* та ін.

Мабуть, найчастіше трапляється така граматична помилка, як утворення активних дієприкметників теперішнього (типу *розповідаючий, біжучий*) або минулого (типу *відступивший, прибігший*) часів. Джерело її – теж вплив російської мови, у якій такі форми вживають практично без обмежень.

Оскільки в наборі **службових слів** великих відмінностей між українською та російською мовами немає, інтерференція у вживанні їх яскраво не виражена. Можна навести лише кілька прикладів уживання невластивих нашій мові сполучників: протиставний сполучник *но* замість *але, однак, проте*, причинний складений сполучник *так як* замість *оскільки, тому що* (ця помилка набула останнім часом значного поширення), *як будто* (ніби, начебто), *хотя* (хоч, хоча) тощо.

Приклади інтерференції **прийменників** також поодинокі. Це, очевидно, зумовлене тим, що неподільні (первинні) прийменники для обох мов спільні. Якщо аналізувати похідні (вторинні) прийменники, можна назвати калькування: *дякуючи* (замість *завдяки*) – російське «*благодаря*», *не дивлячись на* (замість *незважаючи на*) – російське «*несмотря на*», а також прямі запозичення, наприклад, «*спустя два роки*».

Є певні проникнення росіянізмів і в систему **частки** (*пусть, вон, ну-ка, да, хоть, пожалуй*) та **вигуків** (*уви! батюшки! ейже-ей! ерунда! чуюсь! брось!*). До найбільш поширених помилок належить вживання слів *тоже* і *также* замість *також, теж*.

Під час утворення словосполучень інтерференцію спостерігаємо на рівні лексичної сполучуваності слів і на рівні засобів граматичного зв'язку. Приклади першої з названих груп: *відкрити очі* (розплющити очі), *відкрити двері* (відчинити двері), *привести приклад* (навести приклад), *потерпіти наругу* (заязати наругу), *здати екзамен* (скласти екзамен). Маємо справу зі словами, які в українській мові вживаються, але в такі сполучення, як у російській мові, не вступають.

Друга група представлена синтаксичними словосполученнями зі зв'язком керування з такими різновидами:

– прийменникове керування замість безприйменникового: *план по відзначенню ювілею* (план відзначення ювілею);

– безприйменникове керування замість прийменникового: *згідно наказу* (згідно з наказом), *радіти чому* (радіти з чого);

– вживання іншої, ніж потрібно, відмінкової форми залежного слова: *дякую присутніх* (дякую присутнім), *їздити по містам* (їздити по містах), *навчати мові*;

– використання іншого прийменника: *відсутній із-за хвороби* (відсутній через хворобу), *зробити за проханням* (зробити на прохання), *скупати по братові* (скупати за братом).

До речі, неправомірне для української мови вживання прийменника *по* трапляється надзвичайно часто: *зошит по математиці* (зошит для математики), *екзамен по історії* (екзамен з історії), *виступити по темі* (виступити на тему).

У повсякденну мову українців проникає все більше російських слів – безсистемною сумішшю двох мов користується майже все населення східних і південних областей. Здебільшого спостерігається, що вимова і словозміна ще українські, а самі слова майже всі запозичені. Ось характерний приклад (з радіопередачі): «*Поставки сир'я почті прекратилися. Наліція нема даже на сутки. Нужно заключати договора, а нефть на переработку ніхто не предлагає*». Від цього недалеко й до повного переходу на мову сусіднього народу, хоч, звичайно, не чисту і грамотну, з українськими елементами, але вже не українську.

Ми, українці західних областей, до цього ще не дійшли. І все-таки... Чому багато з нас, навіть із тих, хто по-справжньому вболіває за долю України, встають не *рано*, а *утром*, не *снідають*, а *завтракають*, ідуть не *на виробництво* чи *будову*, а *на проіводство* чи *строітельство*, не *під час обідньої перерви*, а *в обідній перерив* ідуть не *в ідальню*, а *в столову*? І в магазині купують не *верики*, а *слівкі*, на городах вирощують не *полуниці*, а *клубніку*, не *в шафах*, а *в шкафах* зберігають одяг, тримають у належному порядку не *меблі* чи *килими*, а *мебель* і *коври*, виносять із квартири не *сміття*, а *мусор*, чистять не *взуття*, а *обув*, не *перуть білизну*, а *стірають більйо*? І так далі, і тому подібне. Скажете, це дрібниці? Лише окремі слова? Але з дрібниць починається. А далі ця «корозія нехлюйства» проникатиме все глибше, бо чужі слова напірають на нас злідуєйль – з російських книг і газет, що заповнили

прилавки наших книгарень і кіосків, з кінофільмів і телепередач. Не виробивши в себе імунітету проти цього вірусу суржикізації, ми й не оглянемося, як Галичина, цитадель українства, перетвориться в одну з провінцій Хохляндії. Невже нам цього хочеться? Потрібна активна протидія згубному поширенню суржику. Зокрема, у школі. І, передусім, на уроках української мови.

Наведені приклади мовленнєвих помилок переконливо засвідчують, що негативного впливу інтерференції підлягають одиниці всіх рівнів мовної системи – від фонетичного до синтаксичного, навіть будова складного речення. Отже, увага до цієї корозії нашого мовлення має бути постійною. До цієї проблеми можна й треба звертатися під час опрацювання будь-якої програмової теми, добираючи відповідний негативний мовний матеріал і види вправ для запобігання появі елементів суржику й усунення їх.

Матеріалом можуть послуговувати слова, фразеологізми, словосполучення, речення й тексти, наведені не тільки в підручниках, але й у відомих посібниках з культури мовлення (наприклад, «Як ми говоримо» Б. Антоненка-Давидовича, «Антисуржик» за редакцією О. Сербенської, «Мова і суспільство: Постколоніальний простір» Л. Масенко, довідник «Неправильно–правильно» М. Волощак, «Культура рідної мови» І. Кочан, «Культура мови» Л. Струганець та ін.), у статтях методичних журналів, або й виявлені в рекламі, у газетних публікаціях чи в усному, в т.ч. учнівському, мовленні.

Вправи теж можуть бути різноманітними за характером завдань. Наприклад:

- тренування у правильній вимові звуків і звукосполучень, у прочитанні буквосполучень;
- вибір суфікса або префікса для утворення похідного слова від наведеного твірного;
- вставка у текст слів замість малюнків з одночасним вибором граматичного форми;
- вибір потрібного (нормативного) слова з числа наведених;
- вибір слова для вставки на місці пропуску;
- вставка залежного слова з метою конкретизації змісту висловлювання;
- запис словами значення цифр у реченнях чи текстах;
- заміна словосполучень одним словом;
- встановлення відповідності між компонентами вільних чи фразеологічних словосполучень;
- редагування текстів з неправильно утвореними формами повнозначних слів або недоречно вжитими службовими словами;
- вставка сполучників у складне речення;
- вибір сполучників для утворення складного речення з запропонованих простих;
- виявлення і виправлення помилок певного типу в реченнях і зв'язних висловлюваннях;
- редагування зв'язних текстів з різнотипними помилками.

Усі ці вправи (перелік яких далеко не повний) сприятимуть не тільки усуненню помилок, зумовлених інтерференцією, але й формуванню навичок аналізу мовного матеріалу, роботи з чернетками власних творчих робіт, а в кінцевому підсумку – всебічному удосконаленню учнівського мовлення.

На завершення (не «в заключення») – висновок (теж не «заклучення»): кожен, хто належить до людей небайдужих, хто вважає себе культурною людиною і відповідально ставиться до свого мовлення, хто здатний усвідомити важливість мовної культури для себе і для всього нашого суспільства, повинен докласти певних зусиль для самовдосконалення в цій галузі, яка має стати об'єктом спільної уваги й турботи наших культурологічних товариств, усіх громадян Української держави.

Тоді нікому не доведеться фіксувати наші мовні помилки, тоді на рахунку нашої громадянської совісті буде менше гріхів перед найбільшою святинею народу – рідним словом.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
2. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : Посібник / За заг. Ред. О. Сербенської. – Львів, 1994. – 152 с.
3. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. – К. : Довіра, 2000. – 169 с.
4. Кочан І.М. Культура рідної мови : Збірник вправ і завдань / І. М. Кочан, А. С. Токарська. – Львів : Світ, 1996. – 232 с.
5. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум : Навчальний посібник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 212 с.
6. Струганець Л. Культура мови. Модульний курс : навчальний посібник для студентів філологічних факультетів вишів України / Л. В. Струганець. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. – 195 с.
7. Хом'як І. Навчання орфографії в умовах інтерферуючих впливів / І. Хом'як // Дивослово. – 1997. – № 1. – С. 52–56.
8. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «Українська мова» / О. С. Черемська. – Харків, 2002. – 16 с.